

Klara HRVATIN

Odziv japonskih umetnikov na koronavirus: Percepcija folklore *yōkaija* in njena popularizacija¹

1 Uvod

»Umetnost je proti virusu seveda nemočna, toda z risanjem Amabie se lahko potolažimo vsaj s tem, da smo nekaj malega prispevali.«

(Junya, voditelj skupine umetnikov *yōkaijev* iz Kjota, v Alt 2020)

Umetniki so se po svetu na koronavirus različno odzvali. Na Japonskem je do izraza prišla umetniška produkcija lika, enega izmed *yōkaijev* (妖怪) ali bajeslovnega bitja, imenovanega Amabie (アマビエ). Navadno se pojavlja v obliki morske deklice, tako z živalskimi kot človeškimi potezami, prepoznavnimi po treh okončinah, dolgih laseh in kljunčkastih ustih z luskaštim telesom. Gre za bajeslovni lik, ki naj bi po legendi napovedoval kugo in

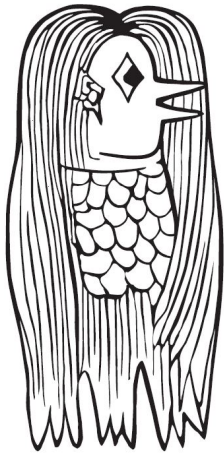
1 Za pomoč pri pisanju članka se zahvaljujem japonskim umetnikom Yūheiju Takadi, Fusao Hasegawi in Shunsukeju Satakeju, ki so odločilno pripomogli k samemu delu, ter prav tako kustosu Janiju Pirnatu, Sergeju Pečovniku in Bojanu Šibeniku.

ljudem svetoval, naj si med seboj delijo risbe njegove podobe, saj jih bodo obranile pred boleznijo.

Lik Amabie je spomladi 2020 preplaval družbena omrežja in se počasi prelevil v japonski simbol za covid-19. Prvi tweet na njegov račun se je 27. februarja pojavil na strani umetnika yōkaijev Orochidōja s sodobno sliko lika Amabie, kar naj bi zbudilo ponovno zanimanje zanj ter pomenilo klic po podobnih umetninah in objavah lika (Furukawa in Kansaku 2020, 532). Lik Amabie se namreč ni pojavil prvič, saj je del bogate kulturne zgodovine Japoncev že vsaj od leta 1846 – od takrat obstaja legenda o njegovih prvih opisih, ki pojavljanju Amabie in deljenju slik s podobami Amabie pripisujejo vrednost talismana za preprečitev pandemičnih bolezni. Prve objave lika so se pojavile in razširile v enem izmed zgodnjih časopisov *kawaraban* (瓦版), tiskanjem na les, ki je prikazoval novice, trače in govornice (Furukawa in Kansaku 2020, 531). V boju s covidom-19 smo lahko priča njegovemu drugemu valu pojavljanja, ki se je razširil z deljenjem lika Amabie na družbenih omrežjih, ki bi jih lahko razumeli kot sodobnejšo različico prejšnje različice časopisa. V zelo kratkem času je zanimanje zanj oživelo, nekaj tweetov s 1. marca je že 15. marca doživelo vrhunec s 46.000 tweeti, aprila pa jih je bilo približno 10.000–20.000 na dan (Furukawa in Kansaku 2020, 532). Masovna oživetev Amabie na družbenih omrežjih je povezana predvsem z obdobjem, ko je Japonska zaradi razsežnosti virusa med drugim zapovedala zaprtje šol in preložitve poletnih olimpijskih iger 2020.

Slika Amabie je v vlogi talismana tako v kratkem času popolnoma prevzela Japonsko. Uporabljajo jo kot simbol in logo na plakatih pri opozorilih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve proti širjenju koronavirusa (glej Sliko 1). Lik je viden v umetniških delih ilustratorjev, oblikovalcev in umetnikov, večkrat je izražen na zelo inovativen način. Postal je splošno množično popularen, srečamo ga lahko povsod: v obliki risb v japonskih vrtcih, v obliki lutk in papirnatih skulptur, ki jih družine izdelujejo v prostem času itd. Njegovo pojavljanje in vključenost v življenje Japoncev se je povežalo tudi z željami trga, kajti podobe Amabie so kot talisman in prodajna niša opazne v templjih, slaščičarnah, kavarnah, tetovažnih salonih itd. 7. julija 2020 so podjetja, vključno z glavno oglaševalsko agencijo Dentsu Inc., in verske korporacije zaprosile za registracijo več kot 10 blagovnih znamk, povezanih z Amabie, kar je sprožilo nešteto polemik, ker bi se te uporabljale za ustvarjanje dobička (*Mainichi shinbun* 2020a).

知らないうちに、拡めちゃうから。

STOP!
感染拡大
— COVID-19 —

161

Slika 1: Plakat Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve z naslovom *STOP! Kansen Kakudai - COVID-19* [Ustavimo razširjanje okužb Covid-19] z likom Amabie. Gornji naslov, ki na tem plakatu nosi sporočilo 知らないうちに、拡めちゃうから [Ker se širi, ne da bi vedeli], je na spletni strani Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve na voljo v nešteti različicah z različnimi opozorilnimi sporočili (Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2020)

Pričujoči prispevek bo osvetlil trenutni fenomen lika Amabie in njegovo uporabo v svetu likovne umetnosti, kjer je lik prišel najbolj do izraza, in izpostavil značilnosti interpretacije lika pri izbranih umetnikih. Eden prvih, ki je s tem v zvezi zbudil največ pozornosti, je umetnik Shigeru Mizuki (1922–2015), mojster žanra *yōkai*, čigar lik Amabie v obliki stripa je oživel sredi pandemije. Sledila so dela drugih ilustratorjev, oblikovalcev in umetnikov ali skupin umetnikov. Pod drobnogled bomo vzeli njegov razvoj izpod peres in rok različnih oblikovalcev in ustvarjalcev. Vprašanja, na kateri bomo poskušali odgovoriti, sta: Kako je prišel na dan drugi val pojavljanja lika v primerjavi s prvim valom, ki se je razširil prek tiska? Kakšno izraznost je liku Amabie z legendarnim sporočilom *nariši me in deli* uspelo pridobiti v 21. stoletju in kateri umetniki so bili najuspešnejši pri njegovi razširitvi? Prav tako bomo skušali razumeti in razjasniti različne vidike uporabe lika v širši japonski družbi, tj. kaj poleg upanja na čimprejšnje okrevanje in preprečevanja okužb še prinaša razširitev Amabie.

Avtorica bo sprva ponudila vpogled v primarne in sekundarne vire na temo lika Amabie oziroma prvega vala njegovega pojavljanja. Nadgradila jih bo z analizo virov drugega vala lika Amabie, uporabljenega v likovni umetnosti; v prvi vrsti v japonskem časopisju in na družbenih omrežjih, kot so Twitter, Instagram in Facebook, izbranih umetnikov. Pri podajanju teme bo prav tako odločilna njena osebna komunikacija z nekaterimi japonskimi umetniki kot so Yūhei Takada, Fusao Hasegawa in Shunsuke Satake, ki so v svojih delih uporabili lik Amabie ter so ozaveščeni in na različne načine sodelujejo pri razširjanju lika na Japonskem.

2 Pomen in podoba lika Amabie in njegov prvi pojav na Japonskem

162

Viri, ki bi v preteklosti opredeljevali lik Amabie, so redki. Zlasti če želimo pobrskati po akademskih člankih na temo Amabie, smo presenečeni nad njihovo maloštevilnostjo. Eishun Nagano (長野栄俊, 1971–), strokovnjak za Amabie, direktor prefekturnega arhiva Fukui v prefekturi Fukui, poda redko, a obširno in natančno študijo o različnih ilustracijah lika Amabie, njihovi pogostosti ter japonskih krajih, kjer naj bi se določena različica lika Amabie pojavila. Edini ohranjeni dokument z ilustracijo pošasti Amabie – s podobo Amabie – je tiskan *kawaraban*, tisk na lesene ali glinene plošče. Gre za komercialni časopis iz obdobja Edo, ki je začel z letom 1615 poročal o naravnih nesrečah, požarih, lokalnih dogodkih, kot so samomori zaradi nesrečne ljubezni in maščevalne zgodbe, tračih in festivalih, v 19. stoletju pa se je loteval tudi političnih tem. Tiskan je bil na ceneno vrsto lesa; v primerjavi z že tako ceneni odtisi ukiyo-e so bili odtisi *kawaraban* še cenejši, tiskali so jih na tanjši papir, pogosto le enobarvno, kar so počeli manj specializirani mojstri vrezovalci (*SamuraWiki* 2015). *Kawaraban* z odtisom Amabie in priloženim tekstom je iz leta 1846 (glej Sliko 2). Zapis na desni strani poleg slike Amabie na levi strani priča o legendi pojava Amabie v provinci Higo (danes prefekturi Kumamoto). Potem ko naj bi se bil v morju zvečer pojavljal žareč predmet, se je mestni uradnik odpravil na obalo, da to razišče. Glede na njegov opis naj bi Amabie imela dolge lase, usta v obliki ptičjega kljuna, pokrita z luskami od vratu navzdol, in tri okončine (Furukawa in Kansaku 2020, 531). Amabie ga je ogovorila: »Živim v morju. Moje ime je Amabie. Dobra letina se bo nadaljevala šest let. Če se bo bolezen širila, me narišite in pokažite mojo sliko tistim, ki zbolijo, in bodo ozdravljeni« (p. t.). Poleg zapisa je pripisan datum, in sicer leto Kōka 3 (1846, sredina maja) (p. t.).

To seveda ni edini lik, ki je bil v preteklosti uporabljen v času velikih epidemij. Amabie ima glede svoje oblike morske deklice veliko sorodnih likov, ki se od nje razlikujejo po mestu, času pojavljanja in obliki ter imajo različna imena: Amabiko (アマビコ ali 天日子), Amahiko (尼彦, あま彦 ali 天彦), Amahiko-Nyūdō (尼彦入道), Amahiko-no-mikoto (天日子尊), Arie (アリエ) in druga. Amabie naj bi bila najbolj podobna Amabiko (アマビコ). Po mnenju Nagana Eishuna, ki je natančno raziskal različne tiskovine iz let 1844–1882 s podobnimi liki, kot je Amabie (glej tiskovine v Nagano 2005, 22) (glej Sliko 3), naj bi šlo pri Amabie za isti lik kot pri Amabiko, pri čemer naj bi pri zapisu Amabiko (アマビコ) prišlo do napačnega prepisa imena: tako se je zlog za katakano *ko* (コ) prelevil v *e* (エ), kar je spremenilo zapis lika v Amabie (アマビエ). V različnih podobah naj bi se glede na posamezne tiske največkrat pojavljala na področjih današnjih prefektur Kumamoto in Miyazaki ter na severu na območju današnje prefekture Niigata (ki pa takrat ni vključevala otoka Sado).

Slika 2: Podoba lika Amabie, natisnjena v časopisju *kawaraban* iz obdobja Edo, natančneje, iz leta 1846 (Vir: Wikipedia 1846).

Slika 3: Amabie naj bi bila ena od različic t. i. lika Amabiko アマビコ (poznano tudi z zapisom 海彦, 尼彦, 天日子, 天彦, あま彦, *Amahiko-nyūdo* 尼彦入道 in *Arie* アリエ), katerih upodobitve obsegajo opici ali ptiču brez trupa podobne like z navadno tremi okončinami. Na sliki vidimo različico Amabiko (尼彦), tisk z začetka obdobja Meiji (1871), ki naj bi se prikazala na območju današnje prefekture Kumamoto (Vir: *Wikipedia* s. d.).

Raziskovalci yōkaijev jih imenujejo tudi preroške zveri ali *yogenjū* (予言獣). Uprizarjanje yōkaijev v umetnosti sega v 12. stoletje, čeprav se je izraz yōkai za duh, čudno prikazen ali fantom, kot bi jih lahko imenovali v slovenščini, uporabljal šele od obdobja Meiji. Pred tem so namesto imena yōkai nosili ime *oni* (鬼, demoni) ali *bakemono* (化け物, duhovi ali pošasti). Yasumura Toshinobu poudarja, da so bili najznačilnejši za t. i. žanr *jigoku-e* (地獄絵) ali žanr slik, ki ponazarjajo pekel; te so delovale kot vir slik in izvor tega, kar danes označujemo kot yōkai (*Waraku nipponbunka no iriguchi magajin* 2017). Slike so se začele v 12. stoletju med anali japonskih slik pojavljati tudi pod vplivom razcveta budizma, uporabljali pa so jih za pridobivanje novih vernikov (p. t.). Prav tako lahko slike kasneje imenovanih yōkaijev najdemo v *hekija-e* (辟邪絵), zvrsti slik, ki prikazujejo tradicionalna azijska božanstva, ki preganjajo zlo (p. t.). Predvsem pa je treba izpostaviti obdobje Edo, v katerem risanje yōkaijev postane domena številnih umetnikov. Omeniti velja slavnega umetnika ukiyo-e Toriyama Sekiena 鳥山 石燕 (1712–1788), ki je svet yōkaijev označil s štirimi zbirkami njihovih ilustracij.²

² To so *Gazu hyakki yagyō* (1776), *Konjaku gazu zoku hyakki* (1779), *Konjaku hyakki shūi* (1781) in *Hyakki tsurezure bukuro* (1784).

Te »ilustrirane enciklopedije« (*Nippon* 2007) naj bi spodbudile priljubljenost yōkaijev na Japonskem. Priznani umetniki so svojo domišljijo izražali z upodabljanjem yōkaijev. Danes imajo posebno velik vpliv dela Hokusaija in Kuniyoshija ter Hokusaijevega učenca Takaija Kozana, ki se je v poznih letih posvetil izključno risanju slik yōkaijev.

Japonski antropolog in profesor študij o yōkaijih Kazuhiko Komatsu (小松和彦, 1947–)³ poudarja, da so Japonci v podobnem položaju, kot so bili v obdobju Edo, ko so tradicionalno katarzično risali yōkaije, kar naj bi njihove strahove iz podzavesti preneslo na papir. Med prebivalstvom so pogosto pustošile pandemije in nove bolezni, tako da so s tem iskali novo upanje. Ljudje so spoznali, da yōkaiji v resnici ne obstajajo in da jih je ustvaril človek, ter začeli hkrati uživati v njihovih slikah (Kuhn in Kobayashi 2020). Tako vsa pojavljanja različice lika morske dekllice odsevajo hude epidemije, ki so se na Japonskem pojavile v drugi polovici 19. stoletja. Japonci naj bi bili verjeli, da lahko s pomočjo slik, ki naj bi predstavljale dobre duhove – yōkaijev v obliki preroških odrešenikov, ki se na kratko pojavijo, postavijo prerokbo in nato izginejo –, odženejo zle duhove. Tako kot vidimo pri Amabie, so časopisi, skupaj z njihovimi ilustracijami, širili njihove podobe, ki naj bi si jih ljudje obesili v domovih kot zaščito pred boleznijo (*Yokai – the online database* 2020).

Lik Amabie nas po svoji podobi, predvsem kljunastem izrastku in očesnem predelu, spominja na zaščitno opravo zdravnikov, ki so zdravili kugo v 17. stoletju. Podoba naj bi bila značilna predvsem za celinsko Evropo (Francijo in Italijo) ter ponazarja verjetno negativno podobo zdravilca te bolezni, z dolgo povoskano obleko, palico, rokavicami in obrazno masko s kljunom, v katerega naj bi vstavili nekaj, kar naj bi po ljudskem prepričanju zdravnika varovalo pred okužbo (glej Sliko 4). Šlo je predvsem za močno aromatizirana zelišča, za katera so verovali, da čistijo zrak ter tako zagotavljajo zaščito med okuženimi in zdravilcem (Blakemore 2020). Zdravilci kuge s kljunastimi maskami in omenjenimi oblekami so postali ikona predvsem v Italiji. Tako je bil njihov lik kasneje uporabljen tudi v gledališču, v komediji improviziranih dialogov *commedia dell'arte*, do danes pa ostaja tradicionalni kostum na Beneškem festivalu. Tudi letos smo mu bili lahko priča pred objavo prepovedi festivala 24. februarja 2020 (p. t.). Nekateri pisci so prepričani, da je lik Amabie povezan z likom zdravilca oziroma da so njegove podobe preplavile tudi Japonsko, tako da je bil ljudem znan (Thornton 2020).

3 Kazuhiko Komatsu je tudi projektni vodja pri oblikovanju podatkovne baze yōkaijev, t. i. Kaii-Yōkai Denshō Database (怪異・妖怪伝承データベース), objavljene na spletni strani International Research Center for Japanese Studies. Gre za podatkovno bazo yōkaijev in skrivnostnih zgodb iz japonske folklore.

Slika 4: Upodobitev zdravilca kuge v 17. stoletju, ki po mnenju nekaterih kaže podobnosti z Amabie (Vir: *Wikipedia* s. d. a).

V Sloveniji poznamo podobno simboliko in sporočilnost, kot jo nosi Amabie – sveti Rok, ki ga častijo kot velikega zaščitnika zoper kugo (prav tako se k njemu zatekajo pri kačjem piku, koleri ter bolečinah v kolenih in nogah). Upodobljen je v romarski obleki, z romarsko palico in bučo, značilen je tudi njegov plašč s školjko. Ima vidno rano na stegnu, na katero kaže z roko, zraven njega je upodobljen pes s kruhom, upodablja pa ga tudi z angelom, ki nosi zdravila kužnim bolnikom. Večkrat je upodobljen s sv. Boštjanom, ki je prav tako zavetnik zoper kugo; upodobljen je tudi z angelom, ki nosi posodo z zdravili kužnim bolnikom. Poleg svetega Roka pri nas poznamo še številne druge zavetnike proti kugi. Bilo naj bi jih kar sedemnajst, med njimi Karel Boromejski, Alojzij Gonzaga, Frančišek Asiški, Gregor Veliki in Jožef Cottolengo. Aktualnost čaščenja sv. Roka je še posebej vidna v času koronavirusa, predvsem v obliki molitve (Bratje frančiškani 2020; Katoliška cerkev 2020). Da pa bi lahko potegnili vzporednico s pojavom in razširjenostjo lika Amabie kot talismana, pri sv. Roku ne moremo govoriti.

3 Drugi val Amabie: pojavljanje lika v likovni umetnosti

3.1 Amabie Shigeruja Mizukija in njen vpliv na ilustratorje mang

Eden izmed umetnikov oziroma produkcij, ki je odločilno vplivala na oživiljanje lika Amabie, je Produkcija Mizuki, ki je na Twitterju objavila lik Amabie pokojnega umetnika mange Shigeruja Mizukija (水木しげる, 1922–2015). Mizuki je bil eden tistih, ki so se radi posvečali yōkaijem in jih na svoj način preoblikovali, tako da so se bolj priljubili ljudem. Ta umetnik mange in zgodovinar je poleg drugih del poznan tudi po japonski seriji mang, ustvarjeni leta 1960 – *GeGeGe no Kitarō* (ゲゲゲの鬼太郎), prvotno znani kot *Kitarō s pokopališča* (墓場鬼太郎, Hakaba Kitarō). Serijo odlikuje popularizacija yōkaijev, ki nastopajo kot glavni junaki, zgodba pa se navezuje na japonsko ljudsko pripoved iz zgodnjega 20. stoletja, ki je bila prvotno uprizorjena kot kamishibai.⁴ Prav tako je delo znano v obliki animeja, videoiger ipd. 17. marca 2020 naj bi Produkcija Mizuki posnela njegovo ilustracijo Amabie, v tehniki peresa in tuša, ter sporočilo, ki je pozivalo, naj se stanje moderne kuge (pandemije koronavirusa) izboljša (*Sankei news* 2020). V dveh dneh po objavi lika na Twitterju naj bi objavo delili kar stotisočkrat (p. t.). Prav tako so v njemu posvečenem muzeju, Mizuki Shigeru Kinenkan s sedežem v mestu Sakaiminato v prefekturi Tottori na zahodu Japonske, umetnikovem rojstnem kraju, nenehno povpraševali po Amabie. Tako so tudi pano, ki je bil posvečen Amabie v razstavnem prostoru o tradicionalnih japonskih yōkaijih, po novem postavili blizu vhoda muzeja in s tem v muzej pritegnili veliko obiskovalcev (*FNN* 2020).

S to gesto so v novi val pojavljanja lika Amabie privabili druge umetnike mange, ki so prav tako objavili svoje ilustracije. V časopisju so na temo Amabie najprej objavili dela umetnice mange Mari Okazaki (おかざき真里, 1967–) z barvito risano različico Amabie, anonimne umetnice mange, ilustratorke in oblikovalke s psevdonimom Chica Umino (羽海野チカ, 1966–), Junjija Itōja (伊藤潤二, 1963–), znanega pisca grozljivih mang z bolj temačno črno-belo verzijo Amabie, pisca mang Keiichija Tanake (田中圭一, 1962–) ter pisca mang in ustvarjalca videoiger Hiromota Sin'ichija (ヒロモト森一, 1966–), verjetno najbolj znanega po stripu filma *Star Wars* (pod vodstvom Georgea Lucasa). Hiromoto je lik Amabie razširil, povezal z ilustracijo maskote mesta Taman (prefektura Kumamoto), imenovane »Tama Nyan«, in ju združil v osmih ilustracijah (*Tamana*

4 Kultura kamishibaija se je v zadnjih letih zelo prijela v Sloveniji, predvsem od leta 2013, ko je bila del pripovedovalskega festivala Pravljice danes v Ljubljani. Glej Cvetko 2018.

city 2020). Dela glavnih predstavnikov žanra mang, poleg zgoraj omenjenih tudi dela umetnikov mang, kot so Reiko Saibara (西原 理恵子, 1964–), Hiroko Matsuda (松田洋子, 1964–), Noriko Nagano (永野のりこ), Katsuya Terada (寺田克也, 1963) in Nakahara Momota (なかはら桃太), so skupaj z deli drugih umetnikov združena v publikaciji *Minna no Amabie* (みんなのアマピエ, Naša Amabie), izdani maja 2020 (*Minna no Amabie* 2020).

3.2 Svobodni ilustrator Shunsuke Satake in svobodni umetnik Fusao Hasegawa

Verjetno bi lahko še naštevali, pa ne le primerov, omejenih na svet umetnosti mang, a lik Amabie se je udomačil v vseh žanrih (in nežanrih umetnosti). V nadaljevanju bomo predstavili dva umetnika, katerih umetnine Amabie zunaj upodobitve v stilu ilustracij mang so se kot ene izmed prvih pojavile in preplavile družbena omrežja. Naslovnico *Minna no Amabie* predstavlja mladi svobodni ilustrator Shunsuke Satake (サタケシュンスケ, 1981–), predavatelj na Univerzi za umetnost in oblikovanje v Kjotu in na nekaterih drugih univerzah za oblikovanje ter član ilustratorske enote Nariyuki Circus (なりゆきサーカス), ki se rad predstavi z ilustracijami stiliziranih živali. Že pred valom pojavljanja Amabie po objavi dela Shigeruja Mizukija je objavil svojo različico Amabie (Slika 5), ki je požela velik uspeh. Potem ko je v začetku marca zvedel za Amabie, je tudi sam kot ustvarjalec želel napraviti izdelek, s katerim bi pripomogel k pozitivni naravnosti v trenutnih razmerah na Japonskem in po svetu. Nepričakovano je takoj po objavi dobil odzive, sprva na spletnem omrežju, kaj kmalu pa so ga opazili tudi domači in tuji spletni mediji. Pomembno vlogo pri tem je imel tudi Spoon&Tamago,⁵ spletna stran, ki objavlja vsebine o japonski umetnosti in oblikovalski kulturi ter skrbi za širjenje takšnih informacij. Od takrat je Shunsukejeva ilustracija Amabie postala zelo popularna na Instagramu in se razširila v svet mednarodnih ilustratorjev ter bila v začetku aprila objavljena v časopisu *New Yorker*. Avtor je prejel plačilo v obliki donacije za svojo ilustracijo, a je denar podaril Skladu za preprečevanje širjenja koronavirusa oziroma za protikoronske ukrepe (*Shingata koronairusu kansenshō: Kakudai bōshi kat-sudō kikin* 新型コロナウイルス感染症：拡大防止活動基金). Istočasno je dobil ponudbo za komercializacijo produkta ter naročila za plakat ilustracije iz Tajske, kontaktirali so ga tudi novinarji iz Anglije in Španije. Komercializacija produkta se je razširila v projekt Amabie za preprečevanje pandemije (Amabie

5 Spoon&Tamago (Japanese art, design and culture) je mednarodni blog s sedežem v New Yorku in Tokiu. Leta 2007 ga je ustvaril umetnik in pisatelj Johnny Waldman. Zanj je značilno, da s pomočjo mednarodne perspektive zajema vidike japonskega oblikovanja, od likovne umetnosti, arhitekture in grafičnega oblikovanja do obrti.

ekibyō taisan purojekuto, アマビエ疫病退散プロジェクト),⁶ ki je s pomočjo podjetja Heso Productions Co. omogočil proizvodnjo različnih izdelkov, oblikovanih z ilustracijo Amabie, avtorja Satake. Prodajajo jih na spletni strani, ki jo upravlja Heso Productions Co. Ltd.⁷ Gre za magnetke, mape, ovitke za maske, majice in skodelice. Njihova spletna izbira se bo v prihodnosti še povečala. Avtor je razširil tudi sodelovanje s podjetjem Sakura Crepas in oblikoval embalažo za barvice. Satake je scenarij celotne zgodbe svojega uspeha natančno razložil na svoji spletni strani ter objavil zneske, ki jih je z izkupičkom od ilustracije Amabie namenil različnim institucijam, ki podpirajo doniranje za posledice korone, kot na primer japonskemu društvu Rdečega križa in Yahooju (Heso production 2020). Na ta način je umetnik prišel do sekundarne promocije; to pomeni, da ni neposredno oglaševal svojih del, ampak je z razpoznavnostjo svoje umetnine pridobil številne kupce.

Slika 5: Shunsuke Satake, ilustracija Amabie, ki je postala popularna med ilustratorji po vsem svetu (Vir: Satake 2020).

- 6 O projektu natančneje na spletni strani umetnika Satake (Heso production 2020). Projekt ima tri glavne cilje: podpira dejavnosti, ki bi omogočile donacije zdravnikom, medicinskim sestram in prostovoljcem, ki sodelujejo pri novih protikoronskih ukrepih; želi ustvariti delovna mesta za domače proizvajalce; kot individualni umetnik želi s svojim podjetjem pozitivno prispevati k družbi. 20 % od prodaje izdelkov je namenjenih japonskemu društvu Rdečega križa (Heso production 2020).
- 7 Heso Productions Co., Ltd., je podjetje, ki je osredotočeno na načrtovanje, proizvodnjo in prodajo originalnih izdelkov.

Od mladih sodobnih umetnikov velja omeniti Fusaa Hasegawo⁸ (長谷川 維雄, 1988–). Razglašen je bil za »umetnika naslednje generacije« (*BS Fuji* 2018), pozornost pa zbuja s slogom reprodukcij zahodnih in japonskih znanih del, v katere je vključil motiv Amabie. Serijo je poimenoval *Serija obdelanih slik* (*kakō gazō shirīzu* 加工画像シリーズ) (Hasegawa 2020); zanjo je značilno vključevanje lika Amabie kot avtorske intervencije v že obstoječa znana umetniška dela.⁹ Gre za opus 17 del brez posebnega naslova. Serijo je ustvarjal enakomerno, po eno delo na dan, tako za bolj pestro preživljanje časa kot tudi za trening v času med samoizolacijo, pri čemer je kot orodje uporabil aplikacijo za iPad, ki se imenuje Procreate (Hasegawa 2020). Na zanimiv način je uporabil dela, kot so portret *Mona Lisa* (Leonardo da Vinci), *Rojstni dan* (Marc Chagall), *Venerino rojstvo* (Sandro Botticelli), *Vztrajnost spomina* (Salvador Dalí), *Ameriška gotika* (Grant Wood) in *Sončnice* (Van Gogh). Od japonskih del je izrazit poseg doživelo predvsem delo *Hyakki Yagyo Emaki* (百鬼夜行図巻, Nočna parada stotih demonov) (glej Slike 11, 12) ter eno od del umetnika Yoshimota Nare.

Lik Amabie je bodisi nadomeščen z že danim likom, predmetom ali osebo na znanem umetniškem delu, kot vidimo v avtorski intervenciji v delo *Babilonski stolp* (Pieter Brueghel starejši), bodisi na novo umeščen v kompozicijo dela, kot na primer pri *Sončnicah* (Van Gogh), *Mlekarici* (Johannes Vermeer) in *Mehki konstrukciji s kuhanim fižolom – Slutnja državlanske vojne* (Salvador Dalí) (glej slike 6–10). Do izraza pride predvsem v intervenciji japonskega dela *Hyakki Yagyo Emaki* (百鬼夜行図巻, Nočna parada stotih demonov), kjer gre že prvotno za uprizoritev parade yōkaijev, h kateri Hasegawa doda še Amabie in laično ilustracijo strukture virusa (glej slike 11 in 12).

8 Fusao Hasegawa je prepoznaven po masovni produkciji plastičnih barvnih stožcev kipcev Jizo, budističnega božanstva, zaščitnika otrok in popotnikov, zelo priljubljenega na Japonskem. Kipce Jizo je postavil po različnih mestih na Japonskem. Prav tako je znan po instalacijah, kot je spuščanje zvoka znanilcev poletja – semijev (na skrivaj), potem ko njihov zvok ob koncu poletja že pojenja, tako da v ljudeh pričara občutek poletja (Hasegawa 2020).

9 Njegova dela Amabie niso postala tako prepoznavna kot Satakejeva ilustracija Amabie (vsaj do sedaj), so pa izredno vidna na družbenih omrežjih, kot je Facebook.

Slike 6–9: Fusao Hasegawa, iz Serije *Kakō gazō shirīzu* (2020), avtorska intervencija v dela *Mona Lisa* (Leonardo da Vinci) (Slika 6, levo zgoraj), *Rojstni dan* (Marc Chagall) (Slika 7, desno zgoraj), *Babilonski stolp* (Pieter Brueghel starejši) (Slika 8, levo spodaj) in *Ameriška gotika* (Grant Wood) (Slika 9, desno spodaj). Motivično gre najpogosteje za avtorsko intervencijo v dela, kjer je lik Amabie nadomeščen z že danim likom, osebo ali predmetom na znanem umetniškem delu (Vir: Hasegawa 2020).

Slika 10: Fusao Hasegawa, iz Serije *Kakō gazō shirīzu* (2020), avtorska intervencija v delo *Mehka konstrukcija s kuhanim fižolom – Slutnja državlanske vojne* (Salvador Dali, 1936). Dodan je lik Amabie, v levem kotu pa plastična vsebina z razrečilo ali milom, spojena s podobo oblakov (Vir: Hasegawa 2020).

Slika 11: *Hyakki Yagyō Emaki* (百鬼夜行図巻, Nočna parada stotih demonov)
(Vir: Wikipedia s. d. b.).

172

Slika 12: Fusao Hasegawa, iz Serije *Kakō gazō shirīzu* (2020), avtorska intervencija v delo *Hyakki Yagyō Emaki* (百鬼夜行図巻, Nočna parada stotih demonov). V originalu (glej sliko 11) gre za zvitek, ki prikazuje fantome v obliki posode, loncev in grelnikov vode. Prvotna zgodba se je razvila iz pripovedke iz obdobja Muromachi. V delu Hasegawe sta dodana lik Amabie in ilustracija strukture virusa, ki jo uporabljajo mediji po svetu (Vir: Hasegawa 2020).

3.3 Tendenca uprizorjanja in obravnavanja lika Amabie v japonskih muzejih, galerijah in spletnih galerijah

Umetnikov, ki so na svojevrsten način obravnavali lik Amabie, je nešteto. Glede na citat, ki smo ga postavili v ospredje v uvodnem delu prispevka,

resnično velja, da se je skoraj vsak umetnik preizkusil v liku Amabie, ne glede na področje likovne umetnosti, v veliko primerih gre za vzajemno delujoče skupine umetnikov. Tako lahko v muzejih in galerijah, ki posredno ali neposredno obravnavajo lik Amabie, spremljamo njegovo masovno prikazovanje. Posredno je to mogoče opaziti v muzejih, ki tematsko obravnavajo lik Amabie, in sicer s poudarkom na vsebinah, ki so že v osnovi prikazovale lik Amabie, kot velja za muzej Mizuki Shigeru Kinenkan, v katerem je množično obiskan že predhodno razstavljen pano o Amabie Mizukija Shigeruja. Potem so tu razstave, ki smo jim bili priča do 16. avgusta 2020 v Prefekturinem muzeju zgodovine Hyogo (兵庫県立歴史博物館, Hyogo Prefectural Museum of History), na katerih je bil med drugimi prikazan edini ohranjeni dokument z ilustracijo – tiskani *kawaraban* Amabie, ki je bil prvotno v lasti Osrednje knjižnice Univerze v Kjotu (Nihon ni 1-ten 2020) (glej Sliko 2). Predvsem pa je treba poudariti porast spletnih galerij in razstav, kot sta spletna galerija *Tower Records* (*Tower records* 2020) in spletna *Razstava 58 Amabie* (*Gallery-58* 2020), kjer so bodisi predstavljene razstave bodisi zbrana številna avtorska dela na temo Amabie, ki vsako na svojevrsten način in z lastno tehniko obravnava skupno tematiko – Amabie.

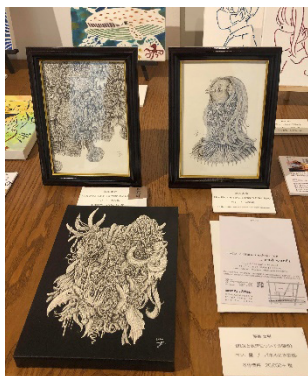
Pobližje si bomo ogledali eno izmed skupin umetnikov, ki deluje na področju tako razstavljanja kot ustvarjanja kreativnega prostora v povezavi z Amabie. Njena osrednja osebnost je Yūhei Takada (高田雄平, 1983–)¹⁰ iz prefekture Hyogo, učenec soustanovitelja prve povojne radikalne umetniške skupine Gutai (ali 具体美術協会, *Gutai Bijutsu Kyōkai*) Shōzōja Shimamotoja. Odlikujejo ga dela iz odpadnih materialov, predvsem časopisa, s katerimi oblikuje dvo- in tridimenzionalne objekte, pri čemer črpa iz »japonske mitologije, zmajev, gora, meglic ter sončnih vzhodov in zahodov« (Pirnat 2017). Na Sliki 13 lahko vidimo skulpturo iz različnih tehnik oblikovanja in spajanja časopisa, ki je njegov prepoznavni atribut, pri tem delu pa je uporabil tudi kvadratni les. S simboliko spodnjega dela, ki ponazarja virus (korono), in zgornjega dela zmaja, ki se dviga nad korono, je želel zaobjeti trenutno stanje spopadanja z virusom.

10 Več o njegovi biografiji in glavnih delih v Art Scenes: Yuhei Takada (<https://art-scenes.net/wat-art-browsing/artists/269>).

174

Slika 13: Yūhei Takada (1983–), delo z naslovom *Futōfukutsu* (不屈不撓, Trdoživost) (časopis, karton, kvadratni les, žica), Galerija Ashiya v Kjotu, november 2020 (Vir: Takada 2020).

Slike 14 (zgoraj), 15 (spodaj, desno), 16 (spodaj, levo): razstavna dela nekaterih umetnikov v okviru razstave *Z Amabie proti koroni* (コロナVSアマビエ展, Korona vs Amabie ten – 13. 9. 2020). Dela umetnikov: Daiki Fujimoto (藤森太樹) (tuš, Slika 14), Yūka (優花) (grafika, lesena gravura, Slika 15), Yoshiko Okajima (オカジマヨシコ) (figurica Amabie, Slika 16) (Vir: Takada 2020).

Bolj kot njegovo sodelovanje s solo instalacijami na temo Amabie je vidna njegova angažiranost pri organiziranju razstav *Z Amabie proti koroni* (コロナ VS アマビエ展, *Korona vs Amabie ten*), kjer je k sodelovanju sprva povabil več kot 80 umetnikov. Razstava njihovih del kot krožna razstava z istim naslovom je bila od marca 2020 na ogled na različnih lokacijah, začenši v galeriji v mestu Kobe, zatem pa v galerijah in veleblagovnicah v Osaki. Z naslovom, ki je postal blagovna znamka takšnih razstav, je ena izmed njenih lokacij razstavni prostor Okamoto comminca (岡本コミンカ), kjer Takada deluje kot glavni producent razstav. Prostor uporabljajo oblikovalci, maja 2019 pa je bil preoblikovan v galerijo (drugo nadstropje) in kavarno (prvo nadstropje). Tako pri oblikovanju prostora kot organiziranju razstav in ustvarjanju možnosti za ustvarjanje drugih umetnikov (kar posledično vodi do prodajanja njihovih del), pa tudi pri upravljanju kavarne je odločilen Takada (*Mainichi shinbun* 2020b). Takada poudari, da so po zaslugi yōkaija Amabie umetniki kljub trenutnim težkim časom, ki ne omogočajo razstav, dobili več možnosti za razstavljanje svojih del. Na to je odločilno vplivalo risanje Amabie, ki naj bi odganjalo epidemijo in ki se je prelevilo v veliko »gibanje« (Takada 2020). Razstavo dopolnjujejo različna dela, tudi tista, ki so jih v času samoizolacije narisali otroci. Takada poseben pomen takšnih razstav vidi tudi v tem, da so vanje vključena različna videnja avtorjev. Navdušen je nad razširitvijo tega pojava tudi drugod po svetu in upa, da bodo dela razstavljena tudi zunaj Japonske (p. t.). Na fotografijah (glej Slike 14–16) lahko vidimo tri takšna dela treh različnih umetnikov iz galerije Okamoto comminca, kako vsak z različno tehniko in zgodbo predstavlja Amabie (tuš, grafika, oblikovanje figurice), pri čemer figurica značaja Amabie (Slika 16) velja za umetnino z najglobljim vtisom in popularnostjo.

Prostor poleg razstavljanja del omogoča tudi delovanje kreativnih delavnic, tudi na temo Amabie. Ena izmed njih je *Saneyuki*, delavnica, na kateri so se lahko udeleženci preizkusili v risanju portreta Amabie. Dela so naprodaj, s čimer omogočajo zaslužek tudi marsikateremu umetniku. Na splošno velja, da ljudje radi kupujejo izdelke in tako pomagajo umetnikom, hkrati pa lahko njihova dela poklonijo v znak najboljših želja in s tem širijo pozitivno naravnost glede na trenutne razmere na Japonskem in po svetu (Takada 2020).

4 Od umetnosti mange do pop maskote japonske kulture

V 21. stoletju smo priča valu popularizacije lika Amabie – morske deklice, ki se je kot odsev hudih epidemij v obliki tiska pojavil na Japonskem v obdobju Edo. Z isto sporočilnostjo *nariši me in deli* je bil zanj tokrat odločilen prenos med družbenimi omrežji, kot so Twitter, Facebook in Instagram. V likovni umetnosti je bila ena najodločilnejših že obstoječa ilustracija Amabie pokojnega umetnika mange Shigeruja Mizukija (objavljena skupaj s sporočilnostjo Amabie), ki je v vlogi pobudnika tudi druge umetnike pozvala k reprezentaciji Amabie. Kmalu smo bili priča valu ilustracij različic Amabie s strani glavnih predstavnikov umetnikov žanra mange, rojenih v 70. letih 20. stoletja, kot so Mari Okazaki, Chica Umino, Junji Itō, Keiichi Tanaka, Hiromota Sin'ichi, Reiko Saibara, Hiroko Matsuda, Katsuya Terada in drugi. Seveda pa val ilustracij in umetnin Amabie ni bil omejen le na žanr mang, marveč smo bili z motoma oziroma gesloma *minnano Amabie* (#みんなのアマビエ, Naša Amabie) in *Amabie charenji* (#アマビエチャレンジ, Izziv Amabie) na družbenih omrežjih od marca priča valu različnih zvrsti umetnin. V članku smo se posvetili predvsem dvema umetnikoma, mlademu svobodnemu ilustratorju Shunsukeju Satakeju, čigar Amabie je požela velik uspeh tako na Japonskem kot v tujini in umetniku prinesla prepoznavnost, ter *Seriji obdelanih slik* sodobnega umetnika Fusaa Hasegawe, v katero je v že obstoječa umetniška, predvsem zahodna znana dela kot avtorsko intervencijo vključil Amabie. Ne samo kot samostojna avtorska dela umetnikov, Amabie je postala tudi skupna muza številnih razstav, tako v dejanskih galerijah kot tudi v spletnih galerijah in na razstavah. Kot fenomen krožnih skupinskih razstav in spajanja umetnikov smo v ospredje postavili delovanje umetnika Yūheija Takade, učenca Shōzōja Shimamotoja, ki ni samo s predstavitvami lastnih del v galerijah, marveč tudi z združevanjem različnih umetnikov omogočil krožne razstave *Z Amabie proti koroni* ter kreativni prostor za večje sodelovanje in možnosti umetnikov v času koronavirusa.

Glede na to, da se je večina umetnikov na Japonskem pridružila želji preizkusiti se z Amabie, gre za »gibanje« (Takada 2020), kot se je izrazil Takada, ki je v ožjem in širšem smislu zaznamovalo področja likovne umetnosti. Celoto je težko zaobjeti, saj fenomen uprizarjanja Amabie še ni zaključen in se razvija iz dneva v dan. »Čeprav se vsi posvetijo enakemu motivu – Amabie, je zabavno in zanimivo opazovati, kako različno jo prikazujejo posamezni avtorji«¹¹ (Takada 2020).

11 「同じアマビエをモチーフにしていますが、作家さんによって捉え方はさまざまで、同じ作品にはならない面白さがあり見ていて楽しいです。」

To »gibanje« bi lahko razumeli tudi kot umetniški aktivizem, s katerim umetniki opozarjajo nase v benevolentni obliki (Pirnat 2021). Lahko se v njem trudimo iskati ritualne vrednosti, terapevtsko vlogo, ob enem pa nas lahko bega infantilni odnos do samega reproduciranja in deljenja lika, ki se je iz vraže prelevil v popkulturni fenomen. Spet ne smemo tudi pozabiti, da je nemalo katerim umetnikom yōkai Amabie kljub trenutnim težkim časom, ki ne omogočajo razstav, omogočil večjo možnost za razstavljanje svojih del.

Amabie je z vidika yōkaija, katerega folklorja je znana že vsaj iz obdobja Edo, pridobila nove razsežnosti. Lahko bi rekli, da smo priča istemu vzorcu kot v preteklosti – risanju Amabie, ki naj bi napovedala boljše čase –, le da tokrat skozi drugačen medij. Prek spletnih omrežij je, na začetku kot umetnost mange, preplavila svet in se glede na značilnost medijskega prenosa globalizirala. Kot družbeni fenomen risanja in kreiranja istega lika v času covida-19, ob podpori umetnikom in marketingu, se je popularizirala do te mere, da lahko njeno podobo na Japonskem najdemo praktično povsod; kot ilustracijo na majici ali vzorec na zaščitni maski, v obliki amuleta, ki ga lahko kupimo v templju, kot novi lik v tradicionalnem gledališču nō, v obliki najboljše slaščice, na voščilnici za leto 2021 itd.

Kot trenutno najatraktivnejša pop maskota japonske kulture in spletni meme v času covida verjetno daje ljudem občutek, da so povezani med seboj in se na tak način, z razširjanjem in kupovanjem izdelkov z Amabie, pridružijo skupnemu spletnemu kreiranju/deljenju nečesa »pozitivnega« v upanju, da se bodo razmere izboljšale. Poleg tega se dobro ujema s trenutnimi koncepti mange in animejev, kot sta *kimo-kawaii* (grdo in prikupno obenem) in *he-ta-uma* (slabo narejen na prvi pogled, a očarljiv) (Furukawa in Rei 2020). Tako je Japonska dobila novi lik, ki s svojo prikupnostjo in terapevtsko vlogo označuje japonski vsakdanjik.

Viri in literatura

- Alt, Matt. 2020. »From Japan, a Mascot for the Pandemic«. *The New Yorker*, 9. april 2020. <https://www.newyorker.com/culture/cultural-comment/from-japan-a-mascot-for-the-pandemic>. Dostop 30. avgust 2020.
- Blakemore, Erin. 2020. »Why plague doctors wore those strange beaked masks«. *National geographic*, 13. marec. <https://www.nationalgeographic.co.uk/history-and-civilisation/2020/03/why-plague-doctors-wore-those-strange-beaked-masks>. Dostop 8. oktober 2020.
- Bratje frančiškani. 2020. »Bratje frančiškani: Sv. Rok, zavetnik zoper kužne bolezni«. <https://www.franciskani.si/?p=3768>. Dostop 17. avgust 2020.

- BS Fuji*. 2018. »Bureiku zen'ya~jisedai no geijutsuka-tachi 91~:Fusao Hasegawa ブレイク前夜~次世代の芸術家たち~: 長谷川維雄 [Bureiku Zenya~Umetniki naslednje generacije 91~: Fusao Hasegawa]«. <https://www.youtube.com/watch?v=CA0cdvoWe38>. Dostop 15. avgust 2020.
- Cvetko, Igor. 2018. »Kamišibaj v luči kulturne antropologije«. V *Umetnost kamišibaja*, zbornik prispevkov *Mednarodni simpozij Umetnost kamišibaja: Beseda podobe in podoba besede*, 33. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut. https://slogi.si/wp-content/uploads/2018/12/Umetnost-kamisibaja_The-art-of-Kamishibai.pdf.
- FNN*. 2020. »Goriyaku aru? Yōkai »amabie« ga ninki kōrōshō mo kyarakutā ni kiyō 御利益ある? 妖怪「アマビエ」が人気 厚労省もキャラクターに起用 [Je kakšna korist? Za priljubljeni yōkai ‚Amabie‘ se je odločilo tudi Ministrstvo za zdravje, delo in socialno skrbstvo]«. https://www.youtube.com/watch?v=3nGDKcb4Z3E&ab_channel=FNN プライムオンライン. Dostop 26. april 2020.
- Furukawa, Yuki in Rei Kansaku. 2020. »Amabié—A Japanese Symbol of the COVID-19 Pandemic«. *Jama* 342 (6): 531–533. doi: 10.1001/jama.2020.12660.
- Gallery-58. 2020. »Web tenran-kai ,58 amabie-ten' Web 展覧会「アマビエ展」 [Spletna razstava 58 Amabie]«. <http://www.gallery-58.com/58amabie.html>. Dostop 15. september 2020.
- Hasegawa, Fusao. 2020. Sporočilo avtorju, 20. avgust 2020.
- Heso Production*. 2020. »Amabie Ekibyō Taisan Purojekuto アマビエ疫病退散プロジェクト [Projekt Amabie proti epidemiji]«. https://www.heso-pro.com/amabie_pj/. Dostop 15. september 2020.
- Hideo, Ono. 1970. *Kawaraban monogatari* かわら版物語 [Zgodbe Kawaraban]. Tokio: Yūzankaku shuppan.
- Imaga news*. 2020. »Nihon ni 1-ten shika nai! 日本に1点しかない!, [Na Japonskem je samo ena]«, 2. julij, 2020. <https://www.imaga.jp/news/2020/07/133671/>. Dostop 30. novembra 2020.
- Katoliška cerkev. 2020. »Molitev za zdravje v času epidemije koronavirusa«. <https://katoliska-cerkev.si/molitev-za-zdravje-v-casu-epidemije-koronavirusa>. Dostop 17. avgust 2020.
- Kuhn, Anthony in Chie Kobayashi. 2020. »Coronavirus crisis: In Japan, Mythical ‚Amabie‘ Emerges From 19th Century Folklore To Fight COVID-19«. *NPR*, 22 april 2020. <https://www.npr.org/sections/coronavirus-live-updates/2020/04/22/838323775/in-japan-mythical-amabie-emerges-from-19th-century-folklore-to-fight-covid-19?t=1600340289320>. Dostop 22. september 2020.

- Mainichi shinbun*. 2020a. »Applications to trademark Japanese anti-plague folklore character Amabie spark criticism«, 7. julij 2020. <https://mainichi.jp/english/articles/20200707/p2a/00m/0na/010000c>. Dostop 17. avgust 2020.
- Mainichi shinbun*. 2020b. »Korona ni katsu! Amabie sakuhin-ten コロナに勝つ! アマビエ作品 [Premagaj korono! Razstava Amabie]«, 23. avgust 2020. <https://mainichi.jp/articles/20200823/dtl/k28/040/194000c>.
- Martin, Alex. 2020. »Looking for solace in Japanese mythology during a pandemic«. 2020. *The Japan Times*, 11. april. Dostop 14. september 2020. <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/04/11/national/history/mythology-amabie-coronavirus/#.XpbiPCVcUIQ>.
- Minna no Amabie* (みんなのアマビエ, Everyone's Amabie). 2020. Tokio: Fushosha Publishing.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2020. *STOP! Kansen Kakudai – COVID-19*. https://en.wikipedia.org/wiki/Amabie#/media/File:Stop_Kansen_Kakudai_Covid19_2020.jpg. Dostop 11. september 2020.
- Nagano, Eishun. 2005. »Yogenjū amabiko—umibiko wo tegakari ni [Consideration on prophetic beast amabiko—using umibiko as hint]«. *Jakuetsu Kyōdoshi Kenkyū* 49 (2): 1–30.
- Nippon*. 2017. »The 'Yōkai' Art of the Master«. <https://www.nippon.com/en/people/e00124/>. Dostop 23. september 2020.
- Pirnat, Jani. 2017. »Sodobna umetnost: Delo ali umetnost«. https://www.youtube.com/watch?v=pdMdyP3Kxac&ab_channel=SODOBNAUMETNOST%2FCONTEMPORARYART. Dostop 23. november 2020.
- Pirnat, Jani. 2021. Pogovor z avtorjem, 9. februar 2021.
- SamuraiWiki*. 2015. https://wiki.samurai-archives.com/index.php?title=Main_Page. Dostop 14. september 2020.
- Sankei news*. 2020. »SNS de wadai no yōkai ,amabie' ekibyō taisan no goriyaku negai SNSで話題の妖怪「アマビエ」疫病退散の御利益願 [Supernatural Monster 'Amabie' Goes Viral in the Face of Pandemic]«, 21. marec 2020. <https://www.sankei.com/life/news/200321/lif2003210032-n1.html>. Dostop 17. avgust 2020.
- Satake, Shunsuke. 2020. »Note: Amabie no kiseki to katsudō hōkoku アマビエの軌跡と活動報告 [Poročilo o sledih in aktivnostih Amabie]«. <https://note.com/shunsukesatake/n/n80f03a7005e8>. Dostop 3. september 2020.
- Saunders, Rebecca. 2020. »Amabie: the Japanese monster going viral«. *BBC*, 23. april 2020. <http://www.bbc.com/travel/story/20200422-amabie-the-japanese-monster-going-viral>.
- Takada, Yuhei. 2020. Osebno sporočilo avtorju, dopisovanje od 26. septembra do 14. decembra 2020.

- Tamana city*. 2020. »Manga-ka hiromotoshin'ichi-san kara ōen messēji to irasuto o itadakimashita! マンガ家ヒロモト森一さんから応援メッセージとイラストをいただきました! [Prejeli smo podporo in sporočilo umetnika mang Hiromoto Shinichija]«. <https://www.city.tamana.lg.jp/q/aview/549/15543.html>. Dostop 8. oktober 2020.
- Thornton, Takeshi Arthur. 2020. »'Amabie' — an eerie coincidence«. *The Japan Times*, 15. april. <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2020/04/15/reader-mail/amabie-eerie-coincidence/#.XpgFkcgzZaS>. Dostop 15. avgust 2020.
- Tower records online. 2020. »WEB galerija Tower Records, Tawareko ga chūmoku suru kuriētā no ,amabie' irasuto WEB tenran-kai (タワーレコード WEBギャラリー(タワレコが注目するクリエイターの「アマビエ」イラストWEB展覧会 [Spletna razstava ilustracij ustvarjalcev, na katero je Tower Records pozoren])«. <https://tower.jp/site/gallery/amabie>. Dostop 30. november 2020.
- Waraku nipponbunka no iriguchi magajin*. 2017. »The Yōkai in Japanese Art—What are They?«. 13. december 2017. <https://intojapanwaraku.com/art/1598/>. Dostop 23. september 2020.
- Wikipedia*, odprt dostop. S. d. *Amabiko*. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Amabiko.jpg>. Dostop 11. oktober 2020.
- Wikipedia*, odprt dostop. S. d. a. *Beak Doctor*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Beak_Doctor.jpg. Dostop 13. oktober 2020.
- Wikipedia*, odprt dostop. 1846. *Higo Amabie*. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Higo_Amabie.jpg. Dostop 9. september 2020.
- Wikipedia*, odprt dostop. S. d. b. *Hyakki Yagyo Emaki*. Osaka City Museum of Fine Arts. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Night_Parade_of_a_Hundred_Demons_-_Google_Art_Project.jpg.
- Yokai – the online database of Japanese ghosts and monsters*. 2020. »Amabiko«. <http://yokai.com/amabiko/>. Dostop 22. september 2020.